

СОЦІОЛОГІЯ / СОЦИОЛОГИЯ

УДК 37.013.42:316.62:343.85-053.6

Леся Клевака
(Полтава, Україна)

ПРОФІЛАКТИКА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕЛІНКВЕНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ

У статті висвітлено проблему делінквентної поведінки підлітків. Проаналізовано сутність та причини виникнення делінквентної поведінки. Розкрито фактори ризику виникнення делінквентної поведінки підлітків. Обґрунтована важливість профілактики як технології соціальної роботи з делінквентними підлітками.

Ключові слова: підліток, делінквентна поведінка, профілактика.

The article highlights the problem of delinquent behavior of adolescents. The essence and causes of delinquent behavior are analyzed. Risk factors for delinquent behavior of adolescents are revealed. The importance of prevention as a technology of social work with delinquent adolescents is substantiated.

Key words: adolescent, delinquent behavior, prevention.

Поняття делінквентності було введено в науку в 1950-х р.р. А. Коеном, який розробив теорію делінквентних субкультур. Він вважав, що аномія як ослаблення культурних норм, цінностей і соціальних взаємозв'язків призводить до фрустрації і необхідності пошуку нових форм поведінки. У готовому вигляді ці форми вже є в делінквентній субкультурі, орієнтованій на успіх. Однак у цій субкультурі зовсім інші, ніж у «великому» суспільстві, критерії успіху – дрібні крадіжки, агресивність, вандалізм в ній є нормальними засобами досягнення самоповаги і поваги з боку інших [1].

Делінквентна поведінка (порушення дисципліни, погані вчинки, злочини тощо) – це один із п'яти типів девіантної поведінки. Делінквентна поведінка, зокрема і підлітків, загрожує соціальній впорядкованості й благополуччю оточуючих [3, с. 192].

Психолог А. Є. Лічко під делінквентною поведінкою має на увазі дрібні громадські дії, що не тягнуть за собою кримінальної відповідальності: небажання відвідувати заняття в школі, входження до асоціальної групи, дрібне хуліганство, знущання над слабкими тощо, тобто провинність, схильність, психологічна тенденція до здійснення правопорушення. Делінквентна поведінка може мати такі характеристики, як агресивність, брехливість, бродяжництво, крайній непослух, ворожість до вчителів і батьків, жорстокість до молодших і тварин, зухвалість і лихослів'я [4].

Аналіз наукових джерел свідчить, що причини виникнення делінквентної поведінки можуть бути різними, але безумовним є те, що дитина розвивається, стає особистістю і набуває певні моделі поведінки в соціальному середовищі, що оточує її. Вищі психічні функції людини спочатку формуються як зовнішні і лише поступово стають внутрішніми. Так, «через інших ми стаємо самими собою» [1]. У молодих людей розвивається відчуття протесту, часто неусвідомленого, і разом з тим зростає їх індивідуалізація, яка при втраті загальносоціальної зацікавленості призводить до егоїзму. Підлітки більше за інші вікові групи страждають від нестабільності соціальних, економічних й моральних умов в країні, втративши сьогодні необхідну орієнтацію в цінностях та ідеалах (старі зруйновані, нові не створені) [3, с. 192]. На виникнення делінквентної поведінки, впливає молодіжне середовище, в якій знаходяться підлітки. У старшому шкільному віці велике значення відіграють однолітки, та друзі, які виступають не тільки людьми, які розуміють і підтримують, але й є учасниками різноманітних молодіжних об'єднань та представниками субкультур. Зазвичай, молоді люди вступають в субкультури за підтримкою, яку вони не

отримують в сім'ї, та реалізацією свого потенціалу. Існують багато субкультур, атрибутом яких, є скоєння протиправних дій, таких як: розпивання алкогольних напоїв, вживання наркотичних речовин, нанесення майнової та фізичної шкоди, вандалізм [5].

Дослідник М. Зайченко виділяє фактори ризику виникнення делінквентної поведінки дітей, до яких відносить [1]: соціально-економічні – зниження життєвого рівня населення, майнове розшарування суспільства, обмеження можливостей соціально схвалених способів заробітку, безробіття, доступність алкоголю та тютюну; соціально-педагогічні – криза інституту сім'ї, зростання кількості сімей із конфліктним та асоціальним стилем виховання, проблеми, пов'язані з навчанням, конфлікти з учителями, низький соціальний статус підлітка в учнівському колективі, слабка система позашкільної зайнятості дітей і молоді; соціально-культурні – зниження морально-етичного рівня населення, поширення кримінальної субкультури, руйнація духовних цінностей, збільшення кількості неформальних молодіжних об'єднань, у яких домінує культ сили, пропаганда ЗМІ асоціальних стереотипів поведінки; психологічні – акцентуації характеру, реакція емансипації, реакція групування, потяг до самоствердження, задоволення почуття цікавості, бажання виглядати дорослим, потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації, інфантилізм, підвищений рівень тривожності; біологічні – порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму, вроджені психопатії, мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного враження головного мозку, наслідки спадковості, вплив природного середовища [1].

Профілактика й корекція відхилень у поведінці – це майже завжди вирішення питання про їх причини. Причинно-наслідкові зв'язки при цьому можуть бути різноманітними. Соціальна профілактика делінквентної поведінки підлітків є найефективнішою в навчальних закладах. Вона можлива за умови такої організації педагогічного процесу, що забезпечить формування культури, адекватних соціальних норм поведінки, здорового способу життя. Важливим є реалізація психолого-педагогічних технологій формування активного психологічного захисту, ціннісного ставлення до здоров'я, індивідуальної стійкості до відхилень у поведінці [3, с. 194].

Завдання профілактики девіантної поведінки зумовлюють різноманітність методів психолого-педагогічної діагностики та перелік основних заходів вторинної профілактики: вивчення особових справ учнів, включаючи довідку про стан здоров'я; знайомство з сім'єю, вивчення її соціально-психологічного клімату; бесіди з іншими вчителями-предметниками; спостереження за поведінкою учня на уроці та у позанавчальній діяльності за такими параметрами: успішність, відношення до навчання, до праці, до товаришів, до себе, до близьких, батьків, участь у суспільному житті групи, навчального закладу, навички культури поведінки; організація безпосереднього спілкування з такими учнями; спостереження за індивідом групи «ризик» у педагогічно-значущих ситуаціях тощо [6].

У підлітковому віці дорослі втрачають свій вплив на дитину й усе більшого значення для неї набувають стосунки з оточенням, з формальною та неформальною групами. Тому основний акцент роботи – робота з групою, яка включає профілактику причин і наслідків делінквентної поведінки. Формами профілактичної роботи є проведення групових дискусій із метою формування групової позитивної думки; проведення рольових ігор (програвання основних складних ситуацій), завдяки яким досягається розвиток особистості, навичок спілкування в колективі; диспут, у якому проходить ділова гра; екскурсія; бесіда. Важливим є організація вільного часу підлітка. У даному випадку надається інформація щодо діяльності гуртків; секцій, клубів, дитячих і молодіжних організацій, щоб підліток міг вибрати собі захоплення за інтересами. Соціально-профілактична робота з групою включає також формування міцних установок на здоровий спосіб життя [3, с. 195].

Науковець О. Змановська називає такі форми психопрофілактичної роботи з делінквентними підлітками: організація соціального середовища, в рамках якої передбачається соціальна реклама з формування настанов на здоровий спосіб життя; створення негативної громадської думки щодо проявів девіантної поведінки, насамперед, через засоби масової інформації; формування соціальних «зон підтримки», зокрема, через

організацію і підтримку громадських організацій, молодіжних рухів та ін.; інформування, що передбачає вплив на когнітивні процеси особистості для підвищення її здатності приймати конструктивні рішення щодо власної поведінки; здійснюється через організацію лекцій, бесід, групових дискусій, поширення відео – і телефільмів тощо; активне соціальне навчання соціально-корисним навичкам, активізація особистісних ресурсів, що реалізуються через групові тренінги, зокрема, тренінги асертивності або тренінги резистентності до негативних соціальних впливів, участь у групах спілкування і особистісного росту тощо; організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці, зокрема, через залучення особистості до пізнавальної діяльності, спорту, мистецтва, випробування себе у «позитивній» діяльності (подорожі, похід у гори, екстремальні види спорту тощо); організація здорового способу життя, що передбачає, зокрема, розвиток екологічної культури особистості, дотримання режиму праці й відпочинку та виключає прояви надмірності; мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки, яка застосовується у разі сформованої схильності до девіантної поведінки і спрямована на профілактику рецидивів або їх негативних наслідків [5].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зайченко М. Діагностика та корекція девіантної поведінки учнів // Соціальна педагогіка. 2010. № 2 (лютий). С. 41–55.
2. Коэн А. Исследование проблем социальной дезорганизации и отклоняющегося поведения // Социология сегодня. 1965. С. 520-521.
3. Кривонос О. Б. Соціальна профілактика делінквентної поведінки підлітків // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 5 (39). С. 190-198.
4. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Ленинград : Медицина, 1983. 256 с.
5. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.05. – соціальна педагогіка. Луганськ, 2006. 22 с.
6. Самосознание и защитные механизмы личности / Под ред. Д. Я. Райгородского. Самара: «Бахрах-М», 2003. 784 с.